नेपालको आर्थिक अवस्था

→ 3x2 = 6marks

नेपालको अर्थतन्त्रको स्वरूप

→ नेपालले मिश्रित अर्थ व्यवस्थालाई अबलम्बन गरेको छ।
→ पुजीवादी अर्थ व्यवस्था र समाजवादी अर्थव्यवस्थाको मिश्रित रूप
→ मिश्रित अर्थव्यवस्था प्रतिपादन - जे.एम. किन्स
→ विश्वमा बजेटको सुरुवात - बेलायत (रोवर्ट वालपोल) (सन १७३३)
→ नेपालमा बजेटको सुरुवात - वि.स. २००८ माघ २१ (प्रधानमन्त्री मातृका प्रसाद कोइराला)
→ सर्वप्रथम बजेट प्रस्तुत गर्ने अर्थमन्त्री - सुवर्ण शमशेर
→ नेपाल सरकारको अर्थमन्त्रीले हरेक बर्ष जेठ १५ मा संघिय संसदमा बजेट पेश गर्नुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको
→ आ.व. २०८०/८१ को कुल बजेट - १७ खर्व ५१ अर्व ३२ करोड
→ आ.व. २०८०/८१ को बजेट अनुसार आर्थिक वृद्धि ६% र मुद्रास्फिति ६.५% मा सिमित रहने अनुमान
→ आर्थिक बर्ष २०८०/८१ को बजेट अनुसार आ.व. २०८०/८१ लाई 'युवा उद्यमशिलता प्रवर्द्धन' को रूपमा मनाइने
→ आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि "नेपाल घुमौं, नेपाल चिनौं" नारा तयार गरिएको
→ सन २०२३-२०३२ लाई पर्यटक दशकको रूपमा मनाइने
→ सन २०२३ मा १० लाख बाह्य पर्यटक भित्राउने लक्ष्य राखिएको

→ नेपाललाई सर्वप्रथम वैदेशिक सहयोग गर्ने राष्ट्र
- अमेरिका (सन १९५१)

→ नेपाललाई सबैभन्दा बढी बैदेशिक सहयोग गर्ने राष्ट्र
- जापान

→ नेपालमा वैदेशिक सहयोगमा सञ्चालन भएको पहिलो कार्यक्रम - त्रिभुवन ग्राम विकास कार्यक्रम

→ नेपालमा कागजी नोटको सुरुवात - वि.स. २००२ असोज १
(निष्कासन गर्ने निकाय - सदर मुलुकी खाना)

→ नेपाल राष्ट्र बैङ्कको स्थापना - वि.स २०१३ वैशाख १४

→ नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट सर्वप्रथम नोट निस्कासन भएको
- वि.स. २०१६ फागुण ६

→ नेपालमा पोलिमर नोटको सुरुवात - वि.स. २०५९ असोज १४

→ नेपालमा हालसम्म प्रचलनमा आएका नोटहरु - ११ वटा

→ नेपाल धितोपत्र बोर्डको स्थापना - वि.स.

→ नेपालमा धितोपत्र कारोबारको सुरुवात - वि.स. २०५०

→ <u>केही महत्वपूर्ण शब्दावलीहरु</u>

* Inflation - लगातार रूपमा मुल्य वृद्धि हुदै जाने अवस्था
* Deflation - अर्थ व्यवस्थामा आर्थिक क्रियाकलाप कम हुदै जाने अवस्था
* Bull & Bear - सेयर बजारसँग सम्बन्धित
* zero-net-aid - मुलुकको अर्थ व्यवस्था सवल भई बैदेशिक सहयोग नचाहिने अवस्था
* Soft loan - लामो समयका लागि कम ब्याजदरमा प्राप्त हुने ब्याज

→ संयुक्त राष्ट्रसंघिय विकास कार्यक्रम (UNDP) को प्रतिवेदन अनुसार सन २०२२ मा नेपालको मानव विकास सुचाक - ०.६०२

* नेपालको स्थान - १४३ औं
* सबैभन्दा पहिलो राष्ट्र - स्विजरल्याण्ड
* सबैभन्दा अन्तिम राष्ट्र - दक्षिणी सुडान
* SAARC राष्ट्रमा HDI मा सबैभन्दा अगाडि - श्रीलंका
* SAARC राष्ट्रमा HDI मा सबैभन्दा पछाडि - अफ्गानिस्तान

→ विश्व पर्यटन दिवस - सेप्टेम्बर २७

योजनाबद्ध बिकास →

→ विश्वमा योजनाबद्ध विकासको सुरुवात गर्ने देश - रुस

→ रुसले सर्वप्रथम सन १९२८ मा ल्याएको योजना - पाँचवर्षीय योजना

→ नेपालमा योजनाबद्ध विकासको सुरुवात - वि.स. २०१३ (प्रधानमन्त्री टंक प्रसाद आचार्यको पालामा)

→ नेपालमा हालसम्म कार्यान्वयन भएका योजनाहरु - १५ वटा
* पञ्चबर्षीय योजना - १० वटा
* त्रिबर्षीय योजना - ५ वटा

→ plan Holiday : योजना नबनि खाली रहेको बर्ष (वि.स. २०१८, २०४७ र २०४८)

→ राष्ट्रिय योजना परिषदको स्थापना - वि.स. २०१७

→ राष्ट्रिय योजना परिषदलाई राष्ट्रिय योजना आयोग बनाइएको - वि.स. २०२५

→ राष्ट्रिय योजना आयोगको अध्यक्ष - प्रधानमन्त्री

लोकसेवा साथी

नेपालका हालसम्मका योजनाहरु

१ प्रथम पञ्चवर्षीय योजना,

- वि.स. २०१३ असोज १ देखि सुरुवात
- रु ३३ करोड खर्च गर्ने लक्ष्य राखिएकोमा रु २१ करोड ४४ लाख (६५%) मात्र खर्च भएको
- सबैभन्दा धेरै यातायात र सञ्चार क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिइएको

२ दोस्रो त्रिवर्षीय योजना

- Preparatory plan भनेर चिनिने
- ६० करोड खर्च गर्ने लक्ष्य राखेकोमा ९९% खर्च भएको
- सबैभन्दा धेरै खर्च भएको योजना
- वैदेशिक ऋण लिन सुरु गरिएको (२०१८/१९)
- देशव्यापी गणना र कृषि गणनाको सुरुवात

३. तेस्रो पञ्चवर्षीय योजना

- राष्ट्रिय आयलाई दोब्बर पार्ने लक्ष्य राखिएको (१५ वर्षमा)
- २५० करोड खर्च गर्ने लक्ष्य राखेकोमा ७१.२% खर्च भएको

४. चौथो पञ्चवर्षीय योजना

- शोषण रहित समाजको निर्माण गर्ने लक्ष्य राखिएको
- विकासक्षेत्रको अवधारणा सुरुवात
- ३५४ करोड खर्च गर्ने लक्ष्य राखेकोमा ९०% खर्च भएको

५. पाँचौं पञ्चवर्षीय योजना

- प्रादेशिक विकासको अवधारणा अवलम्बन
- सर्वप्रथम स्वास्थ्य सम्बन्धी नीतिको अवलम्बन
- सर्वप्रथम अधिकतम र न्यूनतम खर्चको अवधारणा लिइएको

६. छैठौं पञ्चवर्षीय योजना

→ लक्ष्य भन्दा बढी आर्थिक वृद्धि हासिल भएको
→ Eco-tourism को अवधारणा अवलम्बन [६५.०९% खर्च]
→ विकासमा महिला सहभागिताको सुरुवात
→ भू-उपयोग सम्बन्धी निति ल्याईएको
→ कृषि, सिंचाइ र वनक्षेत्रमा सबैभन्दा बढी रकम विनियोजित

७. सातौं पञ्चवर्षीय योजना [सरकारी क्षेत्र - ४१% / निजीक्षेत्र - ५९%]

→ वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन (EIA) को सुरुवात
→ Environmental impact assessment (EIA)
→ कुल ५० अर्ब ४१ करोड खर्च गर्ने लक्ष्य राखेमा ३५.९% मात्र खर्च

८. आठौं पञ्चवर्षीय योजना

→ राज्यकेन्द्रित अवधारणाबाट निजी क्षेत्र केन्द्रित अवधारणाको अवलम्बन [सरकारी - ३५.९% / निजी - ६४.१%]
→ योजना निर्माणमा Buttom up approach अवधारणाको सुरुवात
→ दिगो विकासको अवधारणालाई अबलम्बन गरिएको
→

९. नवौं पञ्चवर्षीय योजना

→ २० वर्षे दिर्घकालिन अवधारणा सहित तयार पारिएको
→ सुशासनको अवधारणा अवलम्बन [सरकारी - ३३.६६% / निजी - ६४.४%]
→ गरिबी निवारण गर्ने लक्ष्य राखिएको
→ गरिबीलाई ३२% मा लक्ष्य राखेकोमा ३८% मा सिमित भएको

१०. दशौं पञ्चवर्षीय योजना

→ नवौं र दशौं योजनामा दोहोरिएको एकमात्र उद्देश्य - गरिबी निवारण
→ अपेक्षित वृद्धिदर र सामान्य वृद्धिदर गरि २ प्रकारका लक्ष्य निर्धारण गरिएको

→ अनुगमन र मुल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउन कार्यक्रम सोच तालिकाको निर्माण

११. एघारौं त्रिबर्षीय योजना

→ देशमा विद्यमान बेरोजगारी, गरिबी, र असमानताको अन्त्य गर्दै दिगो शान्ति स्थापनामा सहयोग पुर्‍याउने लक्ष्य राखिएको

१२. बाह्रौं त्रिबर्षीय योजना

→ रोजगार केन्द्रित समावेशी र समन्यायीक आर्थिक बृद्धि हासिल गरि गरिबी निवारणमा सहयोग पुर्‍याउने लक्ष्य

१३. तेह्रौं त्रिबर्षीय योजना

→ वि.स. २०७९ सम्ममा नेपाललाई अति कम विकसित राष्ट्रबाट विकाशिल राष्ट्रमा स्तर उन्नती गर्ने लक्ष्य राखिएको

१४. चौधौं त्रिबर्षीय योजना

→ नेपाललाई मध्यम आयभएको राष्ट्रमा पुर्‍याउने लक्ष्य राखिएको

१५. पन्ध्रौं पञ्चबर्षीय योजना

→ ८ वटा दिर्घकालिन रणनिति तयार गरिएको
→ समृद्धि तर्फ – ४ र
- सुख तर्फ – ६ वटा लक्ष्य निर्धारण गरिएको

लोकसेवा साथी

→ पन्ध्रौं योजनाका परिणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	सुचक, लक्ष्य, गन्तव्य	आ.व २०७५/७६ को स्थिती	आ.व २०८०/८१ को लक्ष्य	आ.व २१००/०१ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर	६.८%	१०.३%	१०.५%
२.	प्रतिव्यक्ति आय	$१०४७	$१५९५	$१२१००
३.	औषत आयु	६९.७ बर्ष	७२ बर्ष	८० बर्ष
४.	निरपेक्ष गरिबी	१८.७%	९.५%	०
५.	बहुआयमिक गरिबी	२८.६%	११.५%	३%
६.	राष्ट्रिय परिचय पत्र प्राप्त गर्ने नागरिक	–	१००%	–
७.	इन्टरनेटमा पहुँच पुगेको जनसङ्ख्या	६५.९%	८०%	१००%
८.	लैंगिक विकास सुचक	०.८९७	०.९६३	०.९९
९.	विश्व सम्पदा सुचिमा सुचिकृत सम्पदा	१० वटा	१२ वटा	–
१०.	विद्युत उत्पादन	१२५० मे.वा	५८२० मे.वा	४०,००० मे.वा
११.	मानव विकास सुचक (HDI)	०.५७९	०.६२४	०.७६०
१२	साक्षरता दर (१५ बर्ष माथिको)	५८%	९५%	९९%

लोकसेवा मार्ग

नेपालमा विकासका पूर्वाधारहरू

① कृषि

→ नेपालको अर्थ व्यवस्थाको मुख्य आधार
→ कृषिलाई Ingine of Growth भनेर चिनिने
→ नेपालको कुल GDP मा कृषि क्षेत्रको योगदान
- २४.१ %
→ श्रमशक्ति सर्वेक्षण २०२१ अनुसार नेपालमा कृषिमा आवद्ध जनसङ्ख्या - ५०.४ %
→ पछिल्लो १० बर्षमा कृषि क्षेत्रमा वृद्धिदर (औषत)
- २.६ %
→ नेपालमा खेतियोग्य भूमी - १८.६८%
→ नेपालमा कुल खेतियोग्य भूमिमा सिन्चाई सुविधा उपलब्ध भूमि - ६६% (करिब)
→ कृषिमा आधारित मुलुकहरूमा निर्धारण गरिएको प्रतिव्यक्ति खेतियोग्य भूमि - ०.१६ हेक्टर
→ कृषिसँग सम्बन्धित केही मितिहरू
* नेपालमा कृषि गणनाको सुरुवात - २०१८ (१०/१० बर्ष)
* नेपालमा भूमि सुधार ऐन ल्याइएको - वि.स. २०२१
* भूमि सुधार बचत संस्थाको स्थापना - वि.स. २०२३
* नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद (NARC) को स्थापना - वि.स २०४८
* राष्ट्रिय कृषि व्यवसाय निति जारी - वि.स. २०६३
* नेपाल जिण बैङ्कको स्थापना - वि.स. २०६७ असोज २१ (खुमलतार, ललितपुर)
* नेपालमा कृषि बिमाको सुरुवात - वि.स. २०६९
* राष्ट्रिय भू-उपयोग निति - वि.स. २०६९
* राष्ट्रपति सर्वोत्कृष्ट कृषक पुरस्कारको स्थापना - वि.स. २०७२ (सर्वप्रथम प्राप्त गर्ने - कालु हमाल, कैलाली)

लोकसेवा साथी

→ केही बस्तुको उपनामहरु

* Red apple - गोलभेडा (Love apple)
* Yellow living gold - यार्सागुम्बा
* Green gold - चिया
* खोल्साको सुन - अलैंची
* सेतो सुन - कपास
* वाणिज्यको थैलो - जुट
* वाणिज्यको खैरो कागज - सनपात

→ विश्वको पहिलो नगदेबाली - चिया
→ नेपालमा चिया खेतिको सुरुवात - वि.स १९२० (गजराजसिंह थापाले चिनबाट लिएका)
→ नेपालको पहिलो टि स्टेट - बुधकरण टि स्टेट (वि.स.२०१६)
→ नेपालमा चिया क्षेत्र घोषणा - वि.स. २०३९ (५ जिल्ला - झापा, इलाम, पाँचथर, धनकुटा, तेह्रथुम)
→ राष्ट्रिय चिया दिवस - वैशाख १५
→ नेपालमा कफि खेतिको सुरुवात - वि.स. २०११ (गुल्मी)
→ कफि दिवस - मंसिर १ (वि.स. २०६२ बाट)
→ नेपालमा रबर खेतिको सुरुवात - वि.स. २०४८ (झापा)
→ नेपालमा ट्रापल नामक च्याउ खेतिको सुरुवात - वि.स.२०६० (रोल्पा)
→ नेपालमा रेन्वो ट्राउट माछा पालनको सुरुवात - सन १९६० , नुवाकोट
→ नेपालमा आलु दिवस मनाइने ठाउँ - हेम्जा, कास्की
→ नेपालमा एभोकाडो फलको व्यवसायिक खेति हुने जिल्ला - धनकुटा
→ 'ट-अ' को जिल्ला - इलाम
→ नेपालमा कपास खेति हुने जिल्ला - दाङ, बाँके, बर्दिया
→ एक गाउँ एक उत्पादन कार्यक्रमको सुरुवात - जापान (सन१९८०)

* अवधारणा ल्याउने व्यक्ति - मात्सुहिको हिरामात्सु
* नेपालमा सुरुवात - सन २००६ (जापानको सहयोगमा)
* दोलखा जिल्लाबाट सुरुवात भई हाल ४२ जिल्लामा लागु
* एक गाउँ एक उत्पादन कार्यक्रमको लोगो बनाउने व्यक्ति - नवज्योति सुवेदी

→ **नेपालका प्रमुख सिन्चाई आयोजनाहरू**

१. बाणगंगा सिन्चाइ आयोजना - कपिलवस्तु
२. चन्द्र नहर - सप्तरी (त्रियुगा नदीमा निर्मित)
३. मोहना सिन्चाइ आयोजना - कैलाली
४. रानी जमरा कुलेरिया - कैलाली
५. बबई सिन्चाइ आयोजना - बर्दिया
६. सिक्टा सिन्चाइ आयोजना - बाँके
७. मर्चवार सिन्चाइ आयोजना - रुपन्देही
८. बट्टार सिन्चाइ आयोजना - नुवाकोट
९. कमला सिन्चाइ आयोजना - धनुषा र सिराहा

लोकसेवा सारथी

→ सातौं कृषि गणना २०७८

* कृषि गणना भएको मिति - वि.स.२०७९ वैशाख ६ - जेठ १९
* नारा - कृषि गणनाको सार कृषि योजनाको पूर्वाधार
* नतिजा सार्वजनिक - वि.स. २०८० भाद्र २१
* कृषक परिवार - ४१३०७८९
* पुरुष कृषक - ६७.६%
* महिला कृषक - ३२.४%
* आफुले गरेको कृषि कार्यबाट बर्ष भरि खान पुग्ने कृषक
* परिवार - ४५%
* सबैभन्दा बढी कृषि योग्य भूमि उपयोग गरिएका ५ जिल्ला

१. मोरङ
२. झापा
३. सिराहा
४. सर्लाही
५. सप्तरी

* सबैभन्दा कम कृषि योग्य भूमि उपयोग गरिएका ५ जिल्ला

१. मनाङ
२. मुस्ताङ
३. डोल्पा
४. रसुवा
५. हुम्ला

* सबैभन्दा बढी कृषि भूमि उपयोग गरिएको प्रदेश - कोशी प्रदेश
* सबैभन्दा कम कृषि भूमि उपयोग गरिएको प्रदेश - कर्णाली प्रदेश
* सबैभन्दा बढी कृषक परिवार भएको प्रदेश - कोशि प्रदेश
* सबैभन्दा कम कृषक परिवार भएको प्रदेश - कर्णाली प्रदेश

लोकसेवा साथी

(९) उद्योग

> नेपालमा कुल GDP मध्य पहिल्लो ५ वर्षको उद्योग क्षेत्रको औषत योगदान - ५.६%
> आर्थिक बर्ष २०७९/८० अनुसारको सर्वेक्षणमा नेपालमा उद्योगको संङ्ख्या - ८९४७
> उद्योग परिषद्को स्थापना - वि.स. १९९२
> नेपालको पहिलो उद्योग - विराटनगर जुट मिल (१९९३)
> नेपाल बैङ्कको स्थापना - वि.स. १९९४ कार्तिक ३०
> सरकारी स्तरमा नेपाल कपडा र घरेलु प्रचार अड्डाको स्थापना - वि.स १९९६
> औधोगिक विकास निगमको स्थापना - वि.स. २०१६
> सर्वप्रथम औधोगिक निति ल्याइएको - वि.स. २०१७
> हालको औधोगिक निति - वि.स २०६७ जेठ २
> भैरहवालाई विशेष आर्थिक क्षेत्र घोषणा गरिएको - वि.स. २०६१ मंसिर २
> औधोगिक प्रवर्द्धन बोर्डको अध्यक्ष - उद्योगमन्त्री वा राज्यमन्त्री
> एकद्वार समितिको संयोजक - उद्योग विभागका महानिर्देशक
> औधोगिक निति २०६७ अनुसार उत्पादनको प्रकृति र सेवाको आधारमा उद्योगलाई ३ भागमा विभाजन गरिएको
> औधोगिक व्यवसाय ऐन २०६६ अनुसार उद्योगको वर्गिकरण

(क) लघु उद्यम → घर जग्गा बाहेक बढीमा २० लाखसम्म स्थिर पुजि भएको
(उद्यमी सहित बढिमा ९ जना कामदार भएको)

(ख) घरेलु उद्योग → परम्परागत सिप र प्रविधिमा आधारित उद्योग

(ग) साना उद्योग → रु१५ करोड सम्म स्थिर पुजि भएको

(घ) मझौला उद्योग → रु१५ करोड देखि ५० करोडसम्म स्थिर पुजी भएको

(ङ) ठुला उद्योग → रु ५० करोड भन्दा बढी स्थिर पुजी भएको

→ नेपालमा औधोगिक क्षेत्रहरू

क्र.स	औधोगिक क्षेत्रको नाम	स्थापना	स्थान	क्षेत्रफल (रोपनी)
१	बालाजु औधोगिक क्षेत्र	वि.स.२०१६	काठमाडौं	६८०
२	हेटौडा औधोगिक क्षेत्र	वि.स.२०२०	मकवानपुर	२८२९
३	पाटन औधोगिक क्षेत्र	वि.स.२०२०	ललितपुर	२९३
४	नेपालगञ्ज औधोगिक क्षेत्र	वि.स.२०३०	बाँके	२३२
५	धरान औधोगिक क्षेत्र	वि.स.२०२९	सुनसरी	२०२
६	पोखरा औधोगिक क्षेत्र	वि.स.२०३१	कास्की	५०१
७	बुटवल औधोगिक क्षेत्र	वि.स.२०३२	रुपन्देही	४३४
८	भक्तपुर औधोगिक क्षेत्र	वि.स.२०३५	भक्तपुर	७१
९	विरेन्द्रनगर औधोगिक क्षेत्र	वि.स.२०३८	सुर्खेत	९०
१०	धनकुटा औधोगिक क्षेत्र	वि.स.२०४१	धनकुटा	६३
११	गजेन्द्रनारायणसिंह औधोगिक "	वि.स.२०४४	सप्तरी	२९४

→ सर्वभन्दा ठुलो औधोगिक क्षेत्र - हेटौडा औधोगिक क्षेत्र

→ सर्वभन्दा सानो औधोगिक क्षेत्र - धनकुटा औधोगिक क्षेत्र

→ धनकुटा औधोगिक क्षेत्र हाल बन्द अवस्थामा रहेको

→ सञ्चालनमा रहेको मध्ये सर्वभन्दा सानो औधोगिक क्षेत्र - भक्तपुर औधोगिक क्षेत्र

→ सर्वभन्दा बढी मानिसलाई रोजगारी दिएको औधोगिक क्षेत्र - बालाजु औधोगिक क्षेत्र

***सुत्र : बाहेपा धनेपो बुभाविधरा** ← राजविराज (भारतको सहयोग)

१६ २० २० २९ ३० ३१ ३२ ३५ ३८ ४१ ४४

$१६ (२०)^2 २९ + ४ + ३$

> निर्माणाधीन / प्रस्तावित केही औद्योगिक क्षेत्रहरू

१. मुर्तिया - सर्लाही

२. सबैला - धनुषा

३. मधुरधाम - मकवानपुर

४. छिन्दुदार - तनहुँ

५. च्याङलीटार - गोरखा

६. मोतिपुर - रूपन्देही

७. लक्ष्मीपुर - दाङ

८. साटाखानी - सुर्खेत

९. दैजी - कञ्चनपुर

लोकसेवा साथी

③ व्यापार

→ व्यापारलाई आधुनिक विश्वको मेरुदण्ड भनेर चिनिने

→ नेपालसँग दोहोरो करमुक्ति सम्झौता भएको राष्ट्र - ११ वटा
पहिलो - भारत (सन १९८७) पुन: सम्झौता (सन २०११ Nov २७)
अन्तिम - बङ्गलादेश (सन २०१५ जनवरी २९)

→ नेपालसँग विप्पा (BIPPA) सम्झौता भएका राष्ट्र - ६वटा
१. फ्रान्स (सन १९८३ मे २)
२. जर्मनी
३. बेलायत FrJ-BM-FIn
४. मौरिसस
५. फिनल्याण्ड
६. भारत (सन २०११ अक्टोबर २१)

→ विश्व व्यापार संगठन (WTO)

* WTO को पूर्ववर्ति संस्था GATT को स्थापना - सन १९४८ जनवरी १
* GATT लाई WTO मा रुपान्तरण - सन १९९५ जनवरी १
* प्रधान कार्यालय - जेनेभा, स्विजरल्याण्ड
* जम्मा सदस्य राष्ट्र - १६४
* अन्तिम राष्ट्र - अफगानिस्तान
* विश्वको ९०% व्यापार WTO मार्फत हुने
* नेपालले WTO को सदस्यता प्राप्त गरेको - सन २००४ अप्रिल २३
* नेपाल WTO को १४७ औं राष्ट्र
* नेपालले सदस्यता लिनुपूर्व ३६२ वटा प्रश्नको जवाफ दिनु परेको
* Blue Box - कृषि क्षेत्रको योगदान (WTO अनुसार)
* Dumping - कम मुल्यमा बस्तुको बिक्रि गर्नु (WTO)

४) पर्यटन

- → नेपाल आउने पर्यटकले अध्यागमन विभागबाट पदयात्राको अनुमति लिनुपर्ने
- → नेपालमा सबैभन्दा बढी पर्यटकले पदयात्रा गर्ने क्षेत्र
  - अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र
- → नेपालको पहिलो गाउँ पर्यटन केन्द्र
  - सिरुबारी, स्याङ्जा
- → लमजुङको घलेगाउँलाई सार्क राष्ट्रको नमुना गाउँ घोषणा गरिएको
- → Send home a man - पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि बाह्रो योजनाले अवलम्बन गरेको
- → भिजन - २००५ - पर्यटन क्षेत्रसँग सम्बन्धित (अवधारणा ल्याउने व्यक्ति - टाकासी मियाहारा, जापान)
- → दोलखा जिल्लामा High altitude sport training Center को स्थापना गरिएको
- → पर्यटन परिषद्को अध्यक्ष - प्रधानमन्त्री
- → विश्व पर्यटन दिवस - सेप्टेम्बर २७ (सन १९८० देखि)
- → आर्थिक सर्वेक्षण २०७९।८० अनुसार सन २०२२ मा नेपालमा सबैभन्दा बढी पर्यटक आउने ५ राष्ट्रहरू:-

१. भारत
२. अमेरिका
३. बेलायत
४. अष्ट्रेलिया
५. बङ्गलादेश

- → पर्यटकको औषत बसाई - १३.१ दिन
- → प्रति प्रर्यटक प्रतिदिन औषत खर्च - $४०.५

लोकसेवा सामग्री

→ पर्यटनसँग सम्बन्धित महत्वपुर्ण मितिहरु

* नेपालमा सर्वप्रथम पर्यटन गुरुयोजना तयार पारिएको -सन १९७२
* पर्यटन मन्त्रालयको स्थापना - वि.स २०३३
* पर्यटन प्रहरीको व्यवस्था - वि.स. २०३५
* सर्वप्रथम पर्यटन निति ल्याइएको - वि.स. २०५२
* पर्यटन बोर्डको स्थापना - वि.स. २०५५
* नेपालमा औपचारिक रुपमा Home stay को सुरुवात - वि.स. २०६६ भाद्र १
* टेन्जिङ नोर्गे शेर्पा र एडमण्ड हिलारीद्वारा सर्वप्रथम सगरमाथाको सफल आरोहण -सन १९५३ मे २९ (एडमण्ड हिलारी New zealand का नागरिक हुन)
* नेपाल भ्रमण बर्ष - सन १९९८
* नेपाल गन्तव्य वर्ष -सन २००२/०३
* नेपाल पर्यटन बर्ष - सन २०११ नारा (पर्यटनका लागि सँगसँगै)
* लुम्बिनी भ्रमण बर्ष - सन २०१२

→ ग्रेट हिमालयन ट्रेल

* विश्वको सबैभन्दा लामो पदमार्ग
* लम्बाई - ४५०० कि.मि
* चिन, नेपाल, भारत, पाकिस्तान, भुटान लगायतका देशमा पर्ने
* यसको नेपालमा पर्ने भाग - १७०० कि.मि.

→ नेपालको पर्यटनमा

* High season - October
* Low season - November.
* Normal season - February
* Off season - March

५) यातायत

→ नेपालमा सार्वजनिक यातायतका साधनको प्रयोग - वि.स. १९६८

→ नेपालमा भाडाका सवारीबाट इजाजत दस्तुर लिन सुरु - वि.स. २०१७/०१८

→ Cats Eye - राजमार्गमा रातमा टल्कने बत्ति

(क) सडक यातायत

(I) त्रिभुवन राजमार्ग (१८९ कि.मि)

→ नेपालको सबैभन्दा पुरानो राजमार्ग

→ पहिलो वाइरोड भनेर चिनिने

→ नेपालमा सर्वप्रथम कालोपत्रे भएको सडक

→ यस राजमार्गले काठमाडौं - विरगंजलाई जोडछ।

→ भारतको सहयोगमा निर्माण

(II) महेन्द्र राजमार्ग (१०२८.६८ कि.मि.)

→ नेपालमा निर्माण सम्पन्न भएको सबैभन्दा लामो राजमार्ग (पूर्व-पश्चिम राजमार्ग)

→ पहाडका २ र तराइका २० गरि २२ वटा जिल्लालाई छुने राजमार्ग

→ महेन्द्र राजमार्गले नछुने तराइको जिल्ला - पर्सा

→ महेन्द्र राजमार्गले छुने पहाडी जिल्ला - मकवानपुर र अर्घाखाँची

→ यस राजमार्गको सबैभन्दा बढी भाग पर्ने जिल्ला - बाँके (८३.०२ कि.मि.)

→ यस राजमार्गको सबैभन्दा कम भाग पर्ने जिल्ला - अर्घाखाँची (४.१२ कि.मि)

→ यस राजमार्गको सबैभन्दा अग्लो भाग - पुरमा, बाँके

लोकसेवा साथी

→ यस राजमार्गको सबैभन्दा होचो भाग - इटहरी, सुनसरी

→ सहयोग गर्ने राष्ट्रहरु

* मेचि - ढल्केबर → भारत
* ढल्केबर - पथलैया → रूस
* हेटौंडा - नारायणगढ → एसियाली विकास बैंक (ADB)
* नारायणगढ - बुटवल → बेलायत
* बुटवल - कोहलपुर - वनवासा → भारत

(III) सिद्धार्थ राजमार्ग (१८१ कि.मि)

→ पोखरा - सुनौली जोड्ने राजमार्ग
→ भारतको सहयोगमा निर्मित

(IV) पृथ्वी राजमार्ग (१७३ कि.मि.)

→ पोखरा - नौबिसे जोड्ने राजमार्ग
→ चीनको सहयोगमा निर्मित

(V) अरनिको राजमार्ग (११२ कि.मि)

→ काठमाडौं - कोदारी जोड्ने राजमार्ग
→ चीनको सहयोगमा निर्मित

(VI) मध्य पहाडी लोकमार्ग

→ पाँचथरको चियो भञ्ज्याङबाट बैतडीको झुलाघाटसम्म
→ सबै गरि जम्मा २६ जिल्लाई छुने
→ सबैभन्दा बढी पर्ने भाग - बाग्लुङ
→ सबैभन्दा कम भाग पर्ने - ओखलढुङ्गा

लोकसेवा साथी

(VII) बि.पि. राजमार्ग (१५८ कि.मि.)

→ धुलिखेल - सिन्धुली हुँदै बर्दिबास सम्म

→ जापानको सहयोगमा निर्माण भएको।

(VIII) काठमाडौं चक्रपथ (२७.२ कि.मि.)

→ चीनको सहयोगमा निर्मित

→ प्रस्तावित बाहिरी चक्रपथको लम्बाई - ७२ कि.मि.

(IX) काठमाडौं निजगढ फास्ट ट्र्याक - ७६ कि.मि.

(ख) नेपालमा रेल सेवा

→ सुरुवात - वि.स. १९९३ जुद्ध शमशेरको पालामा

→ जनकपुर - जयनगर रेलमार्ग - ५१ कि.मि.

→ प्रस्तावित मेची महाकाली रेलमार्ग - ९४५ कि.मि.

(ग) नेपालमा पहिलो केवलकार

→ मनकामना केवलकार

→ लम्बाई - २.८ कि.मि.

→ सञ्चालन - वि.स. २०५५ मंसिर ८ गते

→ मनकामना केवलकारले चितवन र गोरखा जिल्लालाई जोड्छ।

(घ) नेपालमा हवाइ सेवा

→ नेपालमा सर्वप्रथम हवाइ अवतरण - वि.स. २००६ वैशाख ११

→ पहिलो पटक नेपालमा विमान दुर्घटना - वि.स. २०१६ कार्तिक २० (भैरहवा)

→ नेपाल वायुसेवा निगमको स्थापना - वि.स. २०१५ असार १६

→ नेपालमा निजी क्षेत्रमा स्थापित पहिलो वायु सेवा - नेपाल एयरवेज (२०४९)

लोकसेवा साथी

→ नेपालमा अन्तर्राष्ट्रिय वायु सेवा - २९ वटा (कम्पनी)

→ नेपालमा आन्तरिक उडान भर्ने वायुसेवा - २१ वटा

→ अग्लो स्थानमा रहेको विमानस्थल - स्याङबोचे, सोलुखुम्बु

→ होचो स्थानमा रहेको विमानस्थल - विराटनगर, मोरङ

→ सबैभन्दा साँघुरो विमानस्थल - जिरी, दोलखा

→ विश्वकै सबैभन्दा खतरनाक विमानस्थल - लुक्ला विमानस्थल (अर्को नाम - तेन्जिङ हिलारी विमानस्थल, सोलुखुम्बु)

→ नेपालका केही विमानस्थलहरू

क्र.स.	विमानस्थलको नाम	स्थान
१.	सुकेटार विमानस्थल	ताप्लेजुङ
२.	टुम्लिङटार विमानस्थल	संखुवासभा
३.	कम्जाटार विमानस्थल	ओखलढुङ्गा
४	बलेवा विमानस्थल	बाग्लुङ
५.	पाटन विमानस्थल	बैतडी
६.	ताल्चा विमानस्थल	मुगु
७.	जुफाल विमानस्थल, मसिनेचौर	डोल्पा
८.	पालुङटार विमानस्थल	गोरखा
९.	थामखर्क विमानस्थल	खोटाङ
१०.	सिमरा विमानस्थल	बारा
११.	मेघौली विमानस्थल	चितवन
१२.	स्याङबोचे विमानस्थल	सोलुखुम्बु (३८०० मि. उचाई)
१३.	मनमाया राई विमानस्थल	दिक्तेल, खोटाङ
१४.	शितलेश्वर विमानस्थल	लमजुङ
१५.	फागुनन्द विमानस्थल	इलाम
१६.	साँफेबगर, कमलबजार विमानस्थल	अछाम
१७.	देवल विमानस्थल	बझाङ
१८.	गोकुलेश्वर विमानस्थल	दार्चुला
१९	फाप्लु विमानस्थल	सल्लेरी सोलुखुम्बु
२०	डम्रे विमानस्थल	मनाङ

शिक्षा

→ नेपालको प्राचिन शिक्षा गुरुकुल शिक्षा प्रणालीमा आधारित

→ नेपालमा व्यवसायीक शिक्षाको सुरुवात - जयस्थिती मल्ल

→ नेपालमा छात्रवृत्ति दिने चलन - पृथ्वीनारायण शाह

→ नेपालमा सर्वप्रथम पाठशाला खोल्न अनुमति दिने - रणोद्दिप सिंह

→ नेपालमा महिला शिक्षाको सुरुवात - विर शमशेर

→ महिला शिक्षाको लागि प्रेरणा दिने - गंगाबाई

→ हाल नेपालको साक्षरता दर - ७६.२%

* पुरुष - ८३.६%
* महिला - ६९.४%

→ सबैभन्दा बढि साक्षरता दर भएको

* प्रदेश - बागमती प्रदेश (८२.१%)
* जिल्ला - काठमाडौं (८९.२३%)

→ सबैभन्दा कम साक्षरता दर भएको

* प्रदेश - मधेश प्रदेश (६३.५%)
* जिल्ला - रौतहट (५६.७५%)

→ शिक्षासँग सम्बन्धित केही मितिहरु

* दरबार हाइस्कुलको स्थापना - वि.स. १९१० असोज २७
* दरबार हाइस्कुलका पहिलो हेडमास्टर - मिस्टर क्यानिङ (बेलायत)
  नेपाली हेडमास्टर - रुद्रराज पाण्डे
* भोजपुरको दिङ्लामा संस्कृत पाठशालाको स्थापना - वि.स. १९३२ (बालगुरु षडानन्दद्वारा)
* काठमाडौं उपत्यका बाहिरको पहिलो अङ्ग्रेजी स्कुल - चन्द्र मिडिल स्कुल (सिराहा, वि.स. १९६२)
* नेपालको पहिलो कलेज - त्रिचन्द्र (वि.स. १९७५ भाद्र २७)

लोकसेवा साथी

* नेपालको पहिलो Technical School – वि.स १९८६ (भिमशमशेर)
* नेपालमा सर्वप्रथम SLC बोर्डको गठन – वि.स १९९० कार्तिक १६
* नेपालको पहिलो परिक्षा नियन्त्रक – नन्दराम उप्रेती
* SLC बोर्डको गठन हुँदाको हाइस्कुल – २ वटा
  (दरबार हाइस्कुल, पाटन हाइस्कुल)
* पहिलो पटक परिक्षा दिएका परिक्षार्थी – ३३ जना
  (३३ जना मध्ये १९ जना उतिर्ण)
* काठमाडौँको ढोका टोलमा कन्या पाठशालाको स्थापना – वि.स. २००४
* लक्ष्मी प्रसाद देवकोटा नेपालको शिक्षा मन्त्री भएको – वि.स. २०१४
* नेपालको पुरानो विश्वविद्यालय – त्रिभुवन विश्वविद्यालय (२०१६)
* पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको स्थापना – वि.स. २०२८ भाद्र ५
* विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र घोषणा – वि.स. २०६८ जेठ ११
* नेपालमा विश्वविद्यालयको सङ्ख्या – १८ वटा
* अन्तर्राष्ट्रिय साक्षरता दिवस – September 8

लोकसेवा साथी

(६) स्वास्थ्य →

→ नेपालमा स्वास्थ्य सम्बन्धि विषयलाई पाँचौं योजनाबाट समावेश गरिएको

→ DOTS = क्षयरोग सँग सम्बन्धित

→ स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित केही मितिहरू

* नेपाल क्षयरोग निवारण संघको स्थापना - वि.स. २०१०
* औलो उन्मुलन संघको स्थापना - वि.स. २०१५
* राष्ट्रिय क्षयरोग निवारण केन्द्र - वि.स. २०१८
* नेपालमा लागुऔषध नियन्त्रण ऐन - वि.स. २०३३
* नेपाल बिफर मुक्त देश घोषणा - वि.स. २०३४ बैशाख १
* नेपालमा पोषण कार्यक्रमको सुरुवात - वि.स. २०३६
* नेपालमा झाडापखाला नियन्त्रण कार्यक्रमको सुरुवात - वि.स. २०४०
* क्षयरोग नियन्त्रणमा DOTS को सुरुवात - वि.स. २०५४
* नेपाल कुष्ठरोग मुक्त देश घोषणा - वि.स. २०६६ माघ ५
* नेपाल बर्ड फ्लु (Bird flu) मुक्त देश घोषणा - वि.स. २०७४ जेठ २८

(ट) सञ्चार

(क) रेडियो नेपाल

- स्थापना - वि.स. २००७ चैत २०
- स्थापनाकालको नाम - नेपाल प्रजातन्त्र रेडियो
- पहिलो समाचार वाचक - तारिणी प्रसाद कोइराला
- हाल २१ भाषामा समाचार र २० भाषामा कार्यक्रम प्रसारण
- रेडियो नेपालको प्रसारण पहुँच जनसङ्ख्याको ९२%
- नेपालमा FM रेडियोको सुरुवात - वि.स. २०५२

(ख) नेपाल टेलिभिजन

- स्थापना - वि.स. २०४१ माघ १७
- नियमित प्रसारण सुरुवात - वि.स. २०४२ श्रावण २९
- नेपाल टेलिभिजनको प्रसारण पहुँच जनसङ्ख्याको ५२% र देश बाहिर १४६ देशमा रहेको

(ग) गोरखापत्र

- सुरुवात - वि.स. १९५८ वैशाख २४
- नेपालको पहिलो साप्ताहिक पत्रिका
- गोरखापत्रको पहिलो सम्पादक - नरदेव पाण्डेय
- गोरखापत्र दैनिक प्रकाशन सुरुवात - वि.स. २०१७ फागुन ७
- गोरखापत्र रंगिन रुपमा छापिन सुरु - वि.स. २०५९ असार १
- बहुभाषामा छापिन सुरुवात - वि.स २०६४ असोज १
- गोरखापत्र हाल ३८ भाषामा छापिने
- नेपाली भाषाको पहिलो पत्रिका - गोरखा भारत जीवन (१९४३)
- नेपालको पहिलो पत्रिका - सुधासागर (वि.स. १९५५)
- नेपालको पहिलो दैनिक पत्रिका - आवाज (२००७ फागुन ८)

लोकसेवा साथी

(घ) हुलाक

→ नेपालमा हुलाक सेवाको सुरुवात - वि.स. १८८५
→ नेपालमा हुलाक संग्राहलयको स्थापना - वि.स. २०२८
→ विश्वमा चिठीमा टिकट टास्ने चलन चलाउने देश
- बेलायत (पेन्नी ब्ल्याक)
→ नेपालमा सर्वप्रथम हुलाक टिकटको प्रकाशन - वि.स. १९३६
→ नेपालमा चिठीमा टिकट टास्न सुरुवात - वि.स. १९४४
→ विश्व हुलाक दिवस - OCT 9

(ङ) मोबाइल फोन

→ नेपालमा मोबाइल सेवाको सुरुवात - वि.स. २०५६ बैशाख १
→ नेपालमा Prepaid मोबाइलको सुरुवात - वि.स. २०६० भाद्र ६

(च) इन्टरनेट सेवा

→ नेपालमा इन्टरनेटको सुरुवात - सन १९९४
→ नेपालमा सर्वप्रथम इन्टरनेटको सुरुवात गर्ने कम्पनी
- मर्कन्टायल कम्पनी

→ नेपाल दुरसञ्चार संस्थानको स्थापना - वि.स. २०३२ असार १
→ नेपाल दूरसञ्चार संस्थान कम्पनीमा परिणत
- वि.स. २०६१ बैशाख १
→ नेपालका सबै गाविसमा दूरसञ्चार सेवा पुगेको घोषणा
- वि.स. २०६६ असार २९
→ निजि क्षेत्रबाट प्रकाशित पहिलो पत्रिका - जागरण
→ नेपाल फिलाटेलिक ब्युरोको स्थापना - वि.स. २०१६

लोकसेवा साथी

६ विद्युत

→ विद्युतमा पहुँच पुगेको जनसङ्ख्या - ९५%
→ हालसम्म कुल जडित विद्युत - २६६६ मे.वा.
→ नेपालमा उर्जा दिवस - जेठ ६

(क) फर्पिङ जलविद्युत आयोजना

→ नेपालको पहिलो जलविद्युत आयोजना
→ स्थापना - वि.स. १९६८, चन्द्र शमशेर
→ उत्पादन क्षमता - ५०० कि.वा.
→ बेलायतको सहयोगमा निर्मित
→ यसबाट उत्पादित विद्युतलाई चन्द्रज्योति भनिन्थ्यो
→ हाल फर्पिङमा उर्जा संग्रहालय रहेको

(ख) माथिल्लो तामाकोशि जलविद्युत आयोजना, दोलखा

→ नेपालको सबैभन्दा ठुलो जलविद्युत आयोजना
→ उत्पादन क्षमता - ४५६ मे.वा.
→ दोस्रो ठुलो - कालिगण्डकी जलविद्युत आयोजना, स्याङ्जा (१४४ मेगावाट)

(ग) खिम्ती जलविद्युत आयोजना (दोलखा)

→ नेपालमा निजी क्षेत्रबाट स्थापित पहिलो जलविद्युत आयोजना
→ स्थापना - सन 2000
→ उत्पादन क्षमता - ६0 मेगावाट

(घ) चिलिमे जलविद्युत आयोजना (रसुवा)

→ नेपालमा हालसम्मकै सस्तो मानिएको जलविद्युत आयोजना
→ लागत - रू २.१६ प्रति युनिट
→ उत्पादन क्षमता - २२.१ मेगावाट

लोकसेवा साथी

→ केही जलविद्युत आयोजनाको उत्पादन क्षमता

१. भोटेकोशि जलविद्युत आयोजना, सिन्धुपाल्चोक
 - ४५ मेगावाट

२. मर्स्याङ्दी जलविद्युत आयोजना, तनुहु
 - ६९ मेगावाट

३. मध्यमर्स्याङ्दी जलविद्युत आयोजना, लमजुङ
 - ७० मेगावाट

४. देविघाट जलविद्युत आयोजना, नुवाकोट
 - १४.१ मेगावाट

५. पश्चिम सेति जलविद्युत आयोजना, डोटी
 - ७५० मेगावाट (प्रस्तावित)

६. चमेलिया जलविद्युत आयोजना, धार्चुला
 - ३० मेगावाट

७. पनौती जलविद्युत केन्द्र, काभ्रे
 - २४०० किलोवाट

८. कुलेखानी जलविद्युत आयोजना, मकवानपुर
 - ६० मेगावाट

९. कालिगण्डकी 'A' जलविद्युत आयोजना, स्याङ्जा
 - १४४ मेगावाट

१०. सिंगटी जलविद्युत आयोजना, दोलखा
 - १६ मेगावाट

११. निदिम खोला जलविद्युत आयोजना, लमजुङ
 - ३ मेगावाट

१२. राहुघाट जलविद्युत आयोजना, म्याग्दी
 - ४० मेगावाट

१३. माथिल्लो त्रिशुलि ३'A' जलविद्युत आयोजना
 (रसुवा र नुवाकोट)
 - ६० मेगावाट

१४. माथिल्लो भोटेकोशि जलविद्युत आयोजना, सिन्धुपाल्चोक
 - ४५ मेगा वाट

लोकसेवा साथी

20 81

LOKSEWA SATHI